

MIŠLJENJE JAVNOSTI O HRVATSKIM POLITIČARIMA I POLITIČKIM STRANKAMA KAO POKAZATELJ DIMENZIONALNOSTI I PRIRODE HRVATSKOG POLITIČKOG PROSTORA

Goran Milas

Institut za primijenjena društvena istraživanja
Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb

UDK 303.425.6: 329
Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 17. 11. 1992.

U radu se koristi postupak komponentne analize kako bi se, na temelju stavova građana o hrvatskim političkim subjektima, došlo do spoznaje o temeljnim odrednicama na kojima počiva opažaj hrvatskog političkog prostora. Nizom se istraživanja u predizbornom razdoblju pokazalo da korpus hrvatskih političkih subjekata javnost raspoznaje putem kategorije "lijevog", "desnog" i "središnjeg" političkog bloka. Sva se manifestna raznolikost stranačkog života može svesti na ova tri temeljna faktora. Pri procjeni osoba s političke scene njima se pridaju podudarni atributi ("lijevo", "desno" i "centar"), ali se vladajuća stranka opaža kao izdvojeni entitet, a ne kao pripadnica "desnog" usmjerenja, kako je to slučaj pri procjeni stranaka. Predizbornu dinamiku hrvatske političke scene provedena su istraživanja prepoznala kao veću unutarnju homogenizaciju stranaka, u prvom redu HDZ-a.

UVOD

Otkako je na izborima 1990. uspostavljen višestranački demokratski sustav, hrvatska je politička scena ispunjena krajnje raznorodnim političkim pogledima i usmjerenjima. Po uzoru na sustave zapadne demokracije, politički su se tijekom razgranali, pružajući građanima mogućnost opredjeljivanja za stranke posve oprečnih programskih načela. Diverzifikacija hrvatskog političkog prostora, međutim, nije, sama po sebi, dovela i do njegovog širenja. Naprotiv, u vlastitim

proklamativnim određenjima tek se rijetke stranke opisuju kao pripadnice krajnje konzervativne, odnosno krajnje radikalne orijentacije. Većinom sebe nastoje situirati unutar onog dijela političke scene koji pripada tzv. "lijevom" odnosno "desnom centru". Zgušnjavanje "središta" svakako je posljedica negativnih konotacija koje u široj javnosti izazivaju krajnosti bilo "desnog" bilo "lijevog" predznaka. Dakako, pitanje je u kojoj mjeri verbalni samoopisi pojedinih stranaka korespondiraju s njihovom stvarnom pozicijom na temeljnim dimenzijama političkog usmjerenja. Razumije se, u najmanju ruku, da se deklarativna samoodređenja ne mogu koristiti kao objektivni pokazatelji političke orijentacije neke stranke.

Stoga se ponajprije postavlja problem nalaženja objektivne metode raščlanjivanja političkog prostora. Dakako, uvođenje pojma objektivnosti u društvene znanosti redovito predstavlja ranjivu točku svakog takvog nastojanja, jer se pokazuje da subjektivizam može biti više ili manje prisutan, ali nikako ne i posve odstranjen. Ovakav je pristup stoga potrebno dodatno elaborirati. U provedenom se istraživanju objektivnost nastojala osigurati uvažavanjem opće percepcije javnosti o pojedinoj stranci. Slika političkog prostora koja je stvorena u javnosti svakako je odraz kolektivne svijesti, a ne pojedinačnih izdvojenih mišljenja, zasićenih subjektivizmom, koja se gube na statističkoj razini nomotetičkog znanstvenog pristupa.

Struktura političkog prostora, koju je registriralo provedeno istraživanje, rezultat je faktorsko-analitičkog postupka nad podacima evaluacijskog tipa. Stavovi o strankama i osobama s političke scene izabrani su kao temeljne jedinice analize zbog većeg broja razloga. U prvom redu, pred ispitanike se ne postavlja preteška zadaća, jer se vrednovanje u svojoj suštini svodi na iskazivanje pozitivnog ili negativnog određenja prema nekom objektu. To znači da iskazani stavovi ne podrazumijevaju potrebu dobre obaviještenosti ili više obrazovne razine, koja je u ispitanoj uzorku, reprezentativnom za hrvatsku populaciju, razmjerno niska. Time se znatno reducirao broj neupotrebljivih odgovora koji bi vjerojatno unijeli mnogo veću količinu varijance pogreške u prikupljene podatke.

CILJEVI I PROBLEMI ISTRAŽIVANJA

Radom se nastojalo odgovoriti na brojne probleme, iako se svi mogu podvesti pod temeljni cilj ocrtavanja obrisa hrvatskog političkog prostora, omeđenog strankama i stranačkim osobama prisutnim na političkoj sceni. U kontekstu pitanja raščlambe političkog prostora posebno je bitno odrediti temeljne dimenzije stranačkog grupiranja, odnosno kriterije koji dovode do opažaja njihove međusobne bliskosti. Iako je stručna i laička javnost naklonjena konstruktivnom "lijevo-desnom" političkom razvrstavanju kao temeljnom konceptu, koji implicitno podrazumijeva jednodimenzionalni kontinuum razlikovanja stranačkih usmjerenja, nije posve jasno u kojoj je on mjeri sukladan sa skrivenim temeljima vrijednosnog određenja javnosti i koliko jedno ovakvo istraživanje može predstavljati njegovu empirijsku provjeru. O nemogućnosti da se politički prostor svede u okvire jednodimenzionalnog kontinuuma svjedoči i istraživanje

Ruska i Weisberga (1972), koji su faktorizacijom američkih političara i društvenih stavova dobili tri skrivene dimenzije liberalizma prema konzervativizmu, a ne samo jednu. Pored utvrđivanja dimenzionalnosti političkog prostora, kako ga percipira javnost, bitno je i utvrditi položaj pojedinih stranaka unutar koordinatnog sistema temeljnih političkih odrednica. Usporedba objektivno utvrđene strukture, kao stvarnog odraza vrijednosno zasićenog mišljenja javnosti, s deklarativnim samoopisom stranaka mogla bi pružiti značajne informacije o nerealističnom samopoimanju nekih stranaka ili namjerno iskrivljenom samoprikazivanju. Dakako, nije manje važan niti pokušaj taksonomskog pristupa u izučavanju djelovanja pojedinih političara, u nastojanju da se usporedi podudarnost njihove formalne stranačke pripadnosti i stvarnog djelovanja, odnosno načina na koji ga opaža javnost.

Kao donekle izdvojen, ali ne manje važan problem javlja se pokušaj znanstvenog proučavanja dinamike političkog života, izazvane predizbornim sučeljavanjem stranaka. Predizborno razdoblje, naime, kao nijedno drugo pridonosi snažnom aktiviranju političkog života, konfrontiranju inače bliskih stranka, kao i koaliranju onih suprotstavljenih. Stoga su radom načinjeni i pokušaji praćenja ovakve vrste zbivanja.

METODA

Analizom su obuhvaćeni podaci četiriju istraživanja javnog mnijenja, provedenih na reprezentativnom uzorku Hrvatske, pod voditeljstvom Vesne Lamze i u okviru istraživačkog projekta "Javno mnijenje", Instituta za primijenjena društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu (Lamza et al, 1992a; 1992b; 1992c; 1992c). Prvo od njih provedeno je između 21. i 31. svibnja 1992, a preostala tri tijekom srpanjske predizborne kampanje. Svakim od istraživanja obuhvaćeno je između dvije i dvije i pol tisuće ispitanika, što prilikom interpretacije korelacija i na njima temeljenih skrivenih dimenzija omogućuje visoku dozu generabilnosti nalaza.

U svibanjskom su istraživanju anketirani građani iskazali vlastito mišljenje o hrvatskim političkim strankama i ličnostima iz hrvatskog političkog života na Likertovoj skali, koja se kretala od vrlo povoljnog do vrlo nepovoljnog stava. Pitanja su glasila:

"Sad ćemo Vam navesti neke od istaknutijih političkih stranaka u Hrvatskoj, a Vas molimo da nam kažete što o pojedinoj od njih mislite. Ako za neku stranku niste čuli, ili Vam je slabo poznata, molimo Vas da nam to kažete. Kakvo je, dakle, Vaše mišljenje o pojedinoj od ovih stranaka?"

"Navest ćemo Vam sad (abecednim redom) nekoliko istaknutijih ličnosti sadašnjeg političkog života u Hrvatskoj i pitati Vas što Vi osobno o njima mislite. Molimo Vas da nam kažete ako za neku od njih niste čuli ili Vam nije dovoljno poznata. Kakvo je, dakle, Vaše mišljenje o pojedinim od ovih ličnosti?"

U kasnijim istraživanjima, zadržano je samo pitanje o istaknutim ličnostima, ali je lista s osobama bitno mijenjana u odnosu na prvo istraživanje. Drugo i treće

predizborno istraživanje imala su suženu listu u odnosu na prvo, ali se međusobno nisu razlikovala, tako da su obrađena zajedno.

Uzorak

U svakom od četiri istraživanja koja su korištena kao istraživački materijal za studiju ispitano je između 2100 i 2400 ispitanika, koji su sačinjavali statistički reprezentativan uzorak punoljetnog stanovništva Hrvatske. Po svojoj prirodi i načinu izbora jedinica, radi se o probabilističkom, troetapno stratificiranom tipu uzorka.

Obrada rezultata

Nakon reskaliranja podataka u kojem su odgovorima "nemam određenog stava" i "nije mi poznat" pridružene srednje, neutralne numeričke vrijednosti, izračunate su matrice interkorelacija svakog seta podataka zasebno (svibanjsko istraživanje, prvo srpanjsko istraživanje te drugo i treće srpanjsko istraživanje) i na njima je provedena komponentna analiza. Broj značajnih izlučenih glavnih komponenata određen je na temelju Kaiser-Guttmanovog kriterija (Fulgosi, 1979), odnosno *scree testa* (Cattell, 1966). Zadržane dimenzije dovedene su u parsimoničnu poziciju *varimax rotacijom*. Za provjeru kosokutnog modela faktorske strukture primijenjena je na izlučenim dimenzijama također *ortoblisque rotacija*.

Uz komponentni model, kojim je stvorena mogućnost identifikacije temeljnih dimenzija koje stoje u osnovi vrednovanja pojedinih hrvatskih političkih stranaka i političara, u radu je korištena i kanonička korelacijska analiza, u prvom redu kako bi se provjerila korespondencija političkog prostora determiniranog strankama, odnosno onog određenog političarima.

REZULTATI

Iz matrice interkorelacija stavova o hrvatskim političkim strankama komponentnom su analizom izlučene tri glavne komponente. *Varimax rotacijom* postignuta je jednostavna struktura dobivenih osi, što je omogućilo njihovu razmjerno jednoznačnu interpretaciju. U tablici 1 prikazana je faktorska struktura *varimax komponenata*.

Prema vlastitom usmjerenju, stranke iz prve grupe mogu se nedvojbeno svrstati unutar "lijevog" bloka¹. Donekle odudara profil stranke SNS, te se njeno prisustvo u dobivenom faktoru može objasniti prije svega postojanjem veće tolerancije "lijevih" stranaka prema srpskoj manjini u Hrvatskoj. Razumljivo je da

---

1

U nedostatku preciznijih izraza, dobivene grupe stavova označit ćemo tradicionalnim izrazima: "lijevo", "desno", "centar".

Tablica 1**Glavne komponente stavova o hrvatskim političkim strankama**

	<i>Varimax struktura</i>		
	I	II	III
"Lijevi" blok			
SDP (Socijaldemokratska partija)	0.741	-0.005	-0.135
SSH (Savez socijalista Hrvatske)	0.740	0.112	-0.148
SNS (Srpska narodna stranka)	0.693	-0.102	0.064
SDH (Socijaldemokratska stranka Hrvatske)	0.517	0.172	-0.448
"Desni" blok			
HKDS (Hrvatska kršćansko demokratska stranka)	0.033	0.722	-0.057
HDZ (Hrvatska demokratska zajednica)	0.042	0.655	0.418
HDS (Hrvatska demokratska stranka)	-0.073	0.652	-0.319
HSS (Hrvatska seljačka stranka)	0.217	0.541	-0.131
HSP (Hrvatska stranka prava)	-0.299	0.452	-0.128
"Središnji" blok			
HSLŠ (Hrvatska socijalno-liberalna stranka)	0.113	-0.009	-0.814
HNS (Hrvatska narodna stranka)	0.087	0.250	-0.665

su pripadnici manjina skloniji strankama koje vlastitim programskim određenjem manje naglašavaju nacionalno, ali istovremeno simpatiziraju, u nešto većoj mjeri nego preostatak populacije, stranku vlastitog nacionalnog korpusa. Pored toga, velik broj Srba u Hrvatskoj pripadao je upravo Savezu komunista, te izlučena komponenta na neki način oslikava njihovu privrženost političkoj platformi prošlog razdoblja, ma koliko se stranke SDP i SSH ograđivale od hipoteke protekle epohe. Valja također primijetiti da se stranke SSH i SDP, kao nasljednice Saveza komunista i Socijalističkog saveza radnog naroda, snažnije projiciraju na dobivenu dimenziju, naznačujući kako faktorska zasićenja ukazuju na gradaciju u "lijevoj" orijentaciji. Vujićeva stranka SDSH opaža se kao stranka koja teži "centru", ali je ipak jasno "lijevo" pozicionirana.

Na drugom faktoru visoka zasićenja imaju procjene stranaka koje se u javnosti smatraju predstavnicama hrvatske "desnice". Unutar ove grupe nalaze se HKDS, HDZ, HDS, HSS i HSP. Provedena analiza pokazuje kako stavovi o svakoj od ovih stranaka teže variranju u istom smjeru. To implicira da prema svojim osnovnim opredjeljenjima, na kojima građani grade vlastitu naklonost ili odbojnost, stranke pripadaju istoj grupaciji. Veličine projekcija ukazuju na stupanj u kojem se određenje pojedine stranke iscrpljuje na postojećoj dimenziji. Vidljivo je da HSP u najmanjoj mjeri posjeduje obilježja grupe determinirane faktorom hrvatske "desnice". Ova je stranka, međutim, blago, ali s obzirom na

veličinu uzorka ipak statistički značajno, negativno zasićena dimenzijom hrvatske "ljevice", što znači da se tek za nju može reći kako predstavlja opreku "lijevo" orijentiranim strankama. Za razliku od HSP-a, stavovi prema HDZ-u odnose se neutralno prema procjenama stranaka "ljevice", ali značajno negativno prema strankama "centra". To znači da se uz pozitivno mišljenje o nekoj od stranaka "centra" najčešće veže negativno mišljenje o HDZ-u, i obrnuto. Dakako, nije riječ o ideološkoj opreci, niti o neslaganju u globalnim ciljevima postavljenim pred Hrvatsku, već o, za višestranačje, karakterističnoj polarizaciji na liniji vlast – opozicija.

Treći faktor okuplja stranke hrvatskog "centra". Ovamo spadaju HSLS, HNS i, donekle, SDSH. Kako je vidljivo, osobe sklonije HSLS-u, istovremeno su naklonjenije i HNS i SDSH-u, a obrnuto važi za HDZ. S pravom se stoga može zaključiti kako dobiveni faktor predstavlja naginjanje "umjerenoj" političkoj struji. Bitno je primijetiti da stranke SDSH i HDZ imaju dvojne projekcije, što znači da su višedimenzionalno definirane. SDSH istovremeno posjeduje odlike "lijeve" stranke, ali i stranke "centra". HDZ je, s druge strane, jasno pozicioniran unutar hrvatske "desnice", ali se istovremeno javlja i kroz opreku strankama "centra". Postojeće sučeljavanje, kako je već naglašeno, vjerojatno nije toliko posljedica političkog razilaženja, jer bi tada postojala još veća suprotnost u odnosu na "lijevi" blok, koliko borbe za vlast, odnosno predizborne kompeticije (istraživanje je provedeno krajem svibnja, otprilike dva mjeseca prije održavanja izbora).

Kratko sažimanje nalaza dobivenih faktorizacijom stavova o jedanaest najznačajnijih hrvatskih političkih stranaka svakako bi moralo poći od činjenice da se prostor stranačkih procjena može svesti u tri skrivene dimenzije koje diskriminiraju "lijevi" i "desni" blok, te politički "centar". Vidljivo je da se procjene građana ne temelje na smještavanju stranaka unutar skrivenog unidimenzionalnog kontinuuma "lijevo – desno", odnosno da su procjene svake od grupacija linearno nezavisne. Pri tome ipak nije posve jasno da li se zaista radi o suštinski različitim političkim entitetima, nedovoljnoj profiliranosti stranaka ili svojevrsnom metodološkom artefaktu. Jedina stvarna konfrontacija javlja se u odnosu stranaka "ljevice" i HSP, što se može tumačiti i oprečnim stavom prema Srbima u Hrvatskoj, te stranaka "centra" i HDZ-a, što je vjerojatno odraz uobičajene stranačke kompeticije. Politički prostor nije, međutim, definiran samo strankama koje unutar njega djeluju, već i političkim ličnostima, koje mogu, ali i ne moraju, personificirati interese stranke kojoj pripadaju. Potpuna korespondencija, odnosno preklapanje prostora definiranog strankama i ličnostima, značila bi da je u javnosti identifikacija stranaka i političara potpuna, odnosno da se djelovanje političara opaža samo kao stranačka aktivnost. U tablici 2 prikazana su faktorska zasićenja procjena političara koji su u istraživanje odabrani kao najistaknutije ličnosti političke scene tog razdoblja.

Pet glavnih komponenata koje su izlučene iz matrice interkorelacija stavova o političarima prethodno su dovedene u parsimoničnu *varimax poziciju*. Značajnima su smatrana samo faktorska zasićenja veća od .40, ali su mjestimice interpretirana i ona iznad .30 – ukoliko su to bila najveća zasićenja te ličnosti na nekoj od komponenata.

Tablica 2**Glavne komponente procjena hrvatskih političara**

	<i>Varimax struktura</i>				
	I	II	III	IV	V
Manolić	0.749	0.034	0.003	-0.060	-0.047
Jurlina	0.725	-0.084	0.004	-0.123	-0.026
Vrdoljak	0.709	0.064	0.058	0.098	-0.176
Degoricija	0.694	0.096	0.059	-0.205	-0.004
Domljan	0.655	0.290	0.035	0.094	-0.101
Salaj	0.647	0.105	0.032	-0.073	-0.259
Šušak	0.615	0.300	0.075	0.021	-0.109
Vekić	0.592	0.220	0.186	0.035	-0.046
Mesić	0.481	0.450	0.098	-0.064	0.126
Budiša	-0.397	0.239	0.383	-0.308	-0.041
Gregurić	0.024	0.716	-0.070	-0.120	-0.151
Šeparović	0.077	0.689	0.229	0.047	0.108
Tus	0.174	0.686	0.175	0.037	-0.278
Tomac	0.039	0.667	0.080	-0.162	0.015
Ramljak	0.183	0.603	0.001	-0.137	-0.318
Tuđman	0.516	0.548	-0.042	0.132	-0.018
Hebrang	0.105	0.531	0.185	-0.022	-0.202
Veselica	0.275	0.123	0.670	0.081	-0.076
Dabčević-Kučar	-0.090	0.272	0.538	-0.301	0.175
Cesar	0.132	0.186	0.509	-0.026	-0.306
Paraga	0.229	-0.185	0.560	0.343	-0.048
Mišetić	-0.085	0.082	0.498	-0.303	-0.102
Vujić	-0.011	0.085	0.407	-0.331	-0.330
Mažar	0.186	0.015	0.088	-0.741	-0.031
Račan	0.032	0.083	0.033	-0.711	-0.090
Pavelić	0.192	0.373	0.087	-0.001	-0.608
Stipac	0.185	0.097	0.173	-0.115	-0.669

Na prvoj komponenti značajno se projiciraju samo članovi vladajuće stranke HDZ-a, što je i najtočnija verbalna deskripcija dobivene dimenzije. Treba pripomenuti da su dvojica najistaknutijih pripadnika stranke (Tuđman i Mesić) samo djelomično zastupljeni na faktoru HDZ-a, odnosno da se u javnosti ne opažaju isključivo kao dio korpusa vladajuće stranke. Zaključak je izveden na osnovi njihovih dvojnih faktorskih projekcija, što znači da se stavovi o njima dvojici oblikuju ne samo na osnovi stranačke pripadnosti, već i na osnovi nazočnosti u najvišem vrhu vlasti. Izuzevši Mesića i Tuđmana, ličnosti koje su visoko saturirane ovom glavnom komponentom, odreda su, sudeći po mišljenju građana, manje popularni političari. Štoviše, Degoricija, Salaj, Manolić, Vrdoljak i Jurlina spadaju, uz Dobroslava Paragu, u grupu političara koja se, prema srednjoj ocjeni, nalazi na samom začelju ljestvice popularnosti (Lamza et al, 1992). Jasna je i geneza ovog faktora. On je nastao kao posljedica podvojenosti pristalica HDZ-a i ostalog dijela građanstva koji su, kako se čini, konzistentno ocjenjivali ovu grupu političara, bilo u pozitivnom, bilo u negativnom smjeru. Uz predstavnike HDZ-a, na prvoj glavnoj komponenti negativno faktorsko zasićenje posjeduje i Dražen Budiša, što znači da se u javnosti opaža kao opozicija HDZ-ovoj stranačkoj politici.

Na drugom faktoru visoke projekcije imaju procjene članova Vlade nacionalnog jedinstva ili vrha vlasti, koji se u ovim tijelima nalaze, u prvom redu, zbog vlastite kompetencije, a ne stranačke pripadnosti. Uz Tuđmana, Mesića i Hebranga, koji se od samog početka nalaze u HDZ-u, tu su i oni koji su mu kasnije pristupili (Gregurić, Šeparović), ali i oni koji su u vrijeme istraživanja bili dio opozicijskih stranaka. Zbog toga izlučena komponenta ima nadstranački karakter nacionalnog jedinstva osoba iz vrhova vlasti. Prvenstveno se radi o članovima tadašnje vlade, koja se, kako je vidljivo, doživljavala kao nestranačka institucija, pa su se njeni članovi ocjenjivali nezavisno od matične stranke kojoj pripadaju. Radi se odreda o izrazito popularnim političarima vremenskog razdoblja u kojem je istraživanje provedeno.

Treći faktor okuplja opozicijske čelnike političkog "centra" i "desnice". Izuzetak u skupini donekle je Antun Vujić, čija se stranka deklarira kao "lijevi centar".

Unutar četvrtog faktora visoka zasićenja imaju samo procjene dvaju političara, Mažara i Račana, koji su, uz Tomca i Vujića, jedini pripadnici "lijevih" stranaka na ponuđenoj listi. Faktor koji opisuje hrvatsku "ljevicu" nije stoga ni mogao biti mnogo zasićeniji varijantom. Zanimljivo je primijetiti da se Tomac u vrijeme istraživanja uopće nije opažao niti procjenjivao kao pripadnik SDP-a, odnosno "lijevih" stranaka uopće.

Peta glavna komponenta objedinjuje dvojicu političara, Juricu Pavelića i Dragu Stipca, koji široj javnosti nisu bili poznati, što je upravo i proizvelo kovaranje mišljenja o njima u istom smjeru. Kako se vidi, prostor hrvatskih političkih djelatnika nešto je finije iznijansiran u očima najšire javnosti od prostora stranaka. Identifikacija političara ne vrši se isključivo preko političkog usmjerenja, niti preko stranačke pripadnosti. Dimenzije koje su se javile uglavnom imaju karakter odnosa prema vladajućoj stranci ili prema vlasti. S obzirom na njihovu veliku zastupljenost u najvišim državnim tijelima, te samim

time i u provedenoj anketi, pripadnici vladajuće stranke oblikovali su zaseban faktor. To znači da su ocjene prema njima slijedile u određenoj mjeri, iskazanoj koeficijentom korelacije, matricu naklonosti odnosno odbojnosti prema stranci koju predstavljaju. Zanimljivo je pri tome uočiti kako se neki od članova HDZ-a, poput Gregurića, ne percipiraju u očima javnosti kao stranački predstavnici, već kao pripadnici vlade (zasićenje na drugom faktoru). Za razliku od Gregurića, ministri u vladi, Salaj, Degoricija i Šušak, opažaju se samo kao članovi HDZ-a, odnosno stranački ljudi. Mesića i Tuđmana građani vide kao istovremeno stranačke predstavnike i dio nadstranačkog vrha vlasti. Na drugom faktoru nalaze se redom vrlo popularne i pozitivno ocijenjene osobe, velikim dijelom članovi vlade izvan vladajuće stranke ili oni koji su u nju tek kasnije prešli. Na njih se, međutim, ne gleda kao na dio oporbe, već prvenstveno kao na članove vlade demokratskog jedinstva. Od preostalih faktora, jednim je sažeta cjelokupna oporba naglašeno hrvatskog predznaka, "središnje" i "desne" orijentacije, a drugim negdašnje "stranke sistema", a sadašnji "lijevi" blok. Prilikom procjenjivanja građani nisu iskazali tendenciju da pozitivnim određenjem prema jednoj grupi osoba (definiranoj zasićenjem na istom faktoru) istovremeno izraze negativne stavove prema drugoj grupi. Zbog ortogonalnosti faktora između procjena koje se grupiraju u linerane kombinacije ne postoji nikakva međuzavisnost. Može se stoga zaključiti kako povoljno mišljenje o jednoj skupini političara ne govori mnogo o tome kakvo se mišljenje posjeduje o drugoj grupi.

Već i sama vizualna usporedba faktorskih solucija dobivenih faktorizacijom stranaka u odnosu na faktorizaciju političara pokazuje da one daju različite, komplementarne informacije. Politički prostor ocrtan faktorizacijom stranaka daje globalnu i trajniju sliku hrvatskog političkog života. Kroz njega se, u prvom redu, ogledaju temeljne političke opreke među strankama i one se jasno dijele u grozdove "lijevog", "desnog" i "umjerenog" predznaka. Ovakvo jasno političko razgraničenje nije vidljivo prilikom izučavanja faktorskog prostora političkih ličnosti. Uz stranačke političke razlike, kao generator sličnosti i razlika u procjenama političara javlja se naime i tekuća politička situacija, koja pridonosi stvaranju klastera prema nestranačkom principu. Zbog preciznijeg uvida u prožimanje prostora procjena političkih stranaka i samih političara nad njima su provedene i daljnje kanoničko-korelacijske analize.

Prva kanonička varijata determinirana je kovariranjem iskazanih procjena za stranke HDZ i HSP, s jedne strane, te za neke od njihovih najistaknutijih članova, s druge. Objedinjavanje ovih dviju stranaka, čiji su međusobni odnosi već duže vrijeme zategnuti, ukazuje kako njihova suprotstavljenost ne leži u političkoj ravnini. Naprotiv, sadržaj izlučene dimenzije svakako je vrlo naglašeni nacionalni program – koji ih javnosti čini posebno bliskima.

Tablica 3**Kanoničke varijate povezanosti procjena stranaka i osoba iz političkog života**

	I	II	III	IV	V
HSP	0.754	0.592			
HDZ	0.594	-0.587			
HSLS		0.474	-0.413		
HNS		0.403	-0.682		0.484
HDS			-0.537		
HKDS			-0.525		-0.512
SDH			-0.474		
HSS			-0.435		
SDP			-0.428	0.713	
SSH			-0.457	0.563	
Paraga	0.786	0.561			
Domljan	0.479				
Vrdoljak	0.472				
Manolić	0.431				
Tuđman	0.504	-0.591			
Budiša		0.433	-0.403		
Dabčević-Kučar			-0.681		0.496
Cesar			-0.529		-0.506
Veselića			-0.491		
Vujić			-0.473		
Ramljak			-0.458		
Granić			-0.445		
Račan				-0.464	0.658
Mažar				-0.453	0.519
Kanonička korelacija	0.831	0.791	0.729	0.648	0.616
Proporcija objašnjene varijance	0.692	0.625	0.531	0.420	0.379
Značajnost	0.999	0.999	0.999	0.999	0.999

Drugom varijatom opisana je opreka vladajuće stranke, HDZ-a, i najjačih oporbenih stranaka, HSP-a, HNS-a i HSLS-a, kako kroz procjene stranaka tako i kroz procjene njihovih čelnika. Stranka na vlasti i predsjednik Tuđman, njen najistaknutiji član na ovu se dimenziju projiciraju negativno, a stranke i članovi oporbe pozitivno. Zanimljivo je uočiti da se i kroz komponentnu i kroz kanoničku analizu pokazuje da niska korelacija u procjenama HSP-a i HDZ-a, kao i njihovih čelnika, ne znači odsustvo povezanosti među njima. Provedene analize, koje zalaze nešto dublje ispod površinskog sloja političke problematike, otkrivaju kako se radi o dvjema razinama povezanosti koje se međusobno, zbog suprotnih predznaka, poništavaju. O političkoj bliskosti HDZ-a i HSP-a svjedoči analiza glavnih komponenata, pri čemu su njih dvije značajno zasićene istim faktorom "desnog" političkog usmjerenja, te prva kanonička varijata koja takav nalaz dodatno potvrđuje. Nasuprot idejnom srodstvu, postoji također snažna suprotnost ovih stranaka, izražena drugom kanoničkom varijatom, koja je odraz prije svega kompeticijskog odnosa u borbi za vlast. U jednakom se odnosu prema vladajućoj stranci nalaze i HSLS i HNS, čije su aspiracije rasle u razdoblju provođenja istraživanja.

Treća kanonička varijata okuplja unutar sebe sve oporbene stranke, izuzev HSP-a i SNS-a, te velik broj opozicijskih političara. Očito je da se radi o vrlo širokom spektru hrvatskih političkih stranaka, koje su pozicionirane od krajnje "ljevice" pa sve do stranaka umjereno konzervativnog usmjerenja, isključujući samo krajnju "desnicu" i stranku srpske manjine u Hrvatskoj, koja nije reprezentirana niti jednom od izlučenih kanoničkih dimenzija.

Slijedeću kanoničku dimenziju uobličavaju visoke projekcije "lijevih" stranaka i njihovih prvaka.

Kanonička analiza ukazuje na visoku podudarnost i konzistenciju prilikom procjenjivanja stranaka i stranačkih osoba. Na kanoničkim varijatama, zasićenim pojedinim strankama, redovito su visokim projekcijama prisutni i političari koji im pripadaju. Prostor koji opisuje kanonička analiza ponešto je različit od komponentnih analiza koje su usredotočene na korelacije unutar seta varijabli, a ne na međusobne korelacije dva nezavisna seta. Ipak, novina koju nosi ova vrsta analize svakako je u donekle različitom načinu sažimanja političkog prostora. Međusobne korelacije procjena stranaka i političara mogu biti objašnjene s pomoću pet dimenzija, i to krajnje "desnice", opreke vladajuće stranke i najjačih opozicijskih stranaka, opozicije "lijevog", "središnjeg" i "umjereno desnog" bloka te zasebne dimenzije "lijevog" bloka.

Preplitanje prostora stavova javnosti o hrvatskim političkim strankama i političarima dodatno je ispitano putem Pearsonovih produkt-moment koeficijenata korelacije, kojima je uspostavljena relacija između procjenjivanih ličnosti i skrivenih dimenzija stranaka, odnosno komponentnih bodova "lijevog", "desnog" i "središnjeg" političkog bloka. Na taj se način posredno pokazalo kako se na dimenzijama "lijevo – desno" doživljavaju pojedini hrvatski političari.

Tablica 4**Korelacije ličnosti i skrivenih dimenzija stavova prema strankama**

	"lijevo"	"desno"	"centar"
Račan	0.772	0.081	-0.361
Mažar	0.696	0.199	-0.322
Cesar	0.110	0.738	-0.298
Veselica	0.012	0.737	-0.356
Tuđman	-0.013	0.576	0.296
Domljan	-0.027	0.571	0.208
Paraga	-0.352	0.538	-0.087
Stipac	0.247	0.502	-0.180
Mesić	0.068	0.500	0.081
Vrdoljak	-0.039	0.475	0.243
Manolić	0.021	0.461	0.227
Šušak	0.030	0.461	0.120
Pavelić	0.112	0.460	-0.115
Vekić	0.011	0.459	0.064
Salaj	0.074	0.457	0.140
Degoricija	0.165	0.437	0.070
Granić	0.189	0.413	-0.118
Šeparović	0.088	0.412	-0.167
Tus	0.067	0.405	-0.103
Budiša	0.341	0.121	-0.772
Dabčević-Kučar	0.304	0.415	-0.706
Vujić	0.498	0.384	-0.544
Mišetić	0.233	0.270	-0.462
Gregurić	0.175	0.237	-0.116
Hebrang	0.093	0.384	-0.195
Jurlina	0.026	0.373	0.196
Ramljak	0.234	0.390	-0.143
Tomac	0.222	0.279	-0.225

Kako je vidljivo, najveći broj političara, za koje smo pitali građane, svrstali su se prema visini koeficijenta korelacije unutar dimenzije "desnog" usmjerenja. Ova je pojava djelomično uvjetovana velikim brojem osoba vladajuće stranke, koja

je nedvojbeno "desno" pozicionirana na ponuđenoj listi političara. Ipak, i pored toga se može govoriti o evidentnom idejnom skretanju "udesno", koje je prirodna reakcija na kompromitaciju "ljevice" u periodu njenog dugotrajnog bivanja na vlasti. Ravnotežu donekle održavaju stranke "centra", personificirane ponajviše u Budiši i Savki Dabčević-Kučar. Iako Račan i Mažar nisu u trenutku istraživanja bili jedini predstavnici "lijevih" stranaka na listi, samo se oni u javnosti opažaju kao zagovornici "lijeve" ideje. Prema izvjesnom broju političara, svrstanom u posebnu grupu, javnost ne posjeduje jednodušan stav o njihovoj političkoj poziciji.

Završnu analizu podataka svibanjskog istraživanja javnog mnijenja o političkim strankama i političarima predstavljalo je izračunavanje korelacija između skrivenih dimenzija, eksplikatornih za prostor političara, u odnosu na osnovne skrivene determinante stavova o strankama. Ove međusobne korelacije izlučenih glavnih komponenata prikazane su u tablici.

Tablica 5

Korelacije glavnih komponenata evaluacije političara i dimenzija evaluacije političkih stranaka

POLITIČARI:	STRANKE:		
	"Lijevo"	"Desno"	"Centar"
HDZ	0.058	0.471	-0.425
Vlada i vlast	0.069	0.221	0.036
"Desno" i "centar"	-0.117	0.449	0.498
"Lijevo"	0.611	-0.110	0.250
Nepoznati	-0.106	-0.207	0.009

Korelacijama skrivenih dimenzija se također, sukladno ranijim nalazima, pokazalo da se procjene političara, u odnosu na procjene stranaka, temelje na nešto većem broju temeljnih odrednica. To je i osnovni razlog da je dimenzionalnost procjena političara veća od one kojom su karakterizirane procjene stranaka. Provedena analiza također pokazuje da se u datom trenutku javnost nije mogla prema svim političarima odrediti u terminima koji bi bili suglasni s konceptualizacijom "lijevo – desno". Posve je logično da se političari koji u javnosti nisu dovoljno poznati ne vezuju uz politička određenja "lijevog" i "desnog" usmjerenja. Isto se to, međutim, pokazalo točnim i za pripadnike tadašnje Vlade nacionalnog jedinstva koja je, sudeći prema odsutnosti korelacija sa skrivenim dimenzijama stranačkih podjela, u očima građana lišena stranačkih i političkih atributa. Glavne komponente koje opisuju opozicijske čelnike logički se dosljedno povezuju s "lijevim", "desnim", odnosno "umjerenim" političkim usmjerenjem. Naprotiv, vladajuća stranka, pored očekivane značajne korelacije s komponentom "desnog" bloka, značajno negativno korelira s opredjeljenjem stranaka "centra", što je, kako je već ranije prokomentirano,

posljedica stranačkog natjecanja i odnosa opozicija – vlast, a ne dubokih političkih raskoraka.

Drugo istraživanje, koje je uključivalo ispitivanje stavova prema najistaknutijim hrvatskim političarima, provedeno je po donošenju odluke o raspisivanju izbora, u vremenskom intervalu od 10. do 17. srpnja 1992. Dobiveni rezultati i razlike u odnosu na svibanjsko istraživanje uvjetovani su, u prvom redu, izmijenjenom listom političara, koja je, u najvećoj mogućoj mjeri, slijedila specifične okolnosti predizbornog razdoblja. Nesumnjivo je da se politički prostor unutar jednog takvog perioda može opisati isključivo uzorkom političara koji pravilno reprezentira sve značajnije političke stranke u zemlji. Stoga su se na popisu našli predstavnici svih stranaka koje su izvjesile liste kandidata za predstavnički dom Sabora.

Tablica 6

Varimax rotacija stavova prema političarima: Prvo predizborno istraživanje

	I	II	III	IV	V
Visković	0.656	0.024	0.032	0.020	-0.105
Grbić	0.643	0.108	0.074	0.025	-0.006
Degen	0.607	0.073	0.048	-0.227	-0.051
Horvat	0.553	-0.036	0.010	0.043	-0.188
Đukić	0.464	-0.028	0.004	0.089	-0.075
Račan	0.452	-0.055	0.049	-0.311	-0.040
Tripalo	0.441	-0.065	-0.200	-0.411	0.066
Tuđman	-0.087	-0.790	0.032	-0.058	-0.036
Mesić	-0.001	-0.732	0.005	-0.141	-0.053
Vedriš	0.132	-0.705	-0.082	0.064	-0.100
Vrdoljak	0.015	-0.678	-0.193	0.223	-0.116
Paraga	-0.054	-0.089	-0.721	0.087	-0.032
Đapić	-0.064	-0.003	-0.693	0.130	-0.119
Veselica	0.036	-0.342	-0.527	-0.261	-0.067
Gabelica	-0.001	-0.038	-0.473	-0.177	-0.296
Tomac	0.106	-0.170	0.170	-0.642	-0.063
Budiša	0.171	0.234	-0.087	-0.595	-0.052
Kramarić	0.019	-0.111	0.093	-0.593	-0.110
Gotovac	-0.065	0.044	-0.235	-0.561	-0.112
Gregurić	0.025	-0.416	0.202	-0.525	-0.060
Kučar	0.307	0.053	-0.339	-0.482	0.162

	I	II	III	IV	V
Jurin	0.148	-0.032	-0.010	-0.003	-0.594
Štedul	-0.104	0.028	-0.172	0.013	-0.595
Peček	0.133	-0.057	-0.041	-0.001	-0.499
Brozović	-0.034	-0.313	-0.102	-0.110	-0.307
Cesar	0.008	-0.067	-0.378	-0.387	-0.150
Džeba	0.261	0.252	-0.375	-0.328	-0.071
Herak	0.305	-0.049	0.005	-0.069	-0.242
Matija	0.262	-0.037	0.123	-0.116	-0.383
Mršić	0.169	-0.209	-0.141	-0.116	-0.395
Olujić	0.054	-0.271	-0.236	-0.135	-0.338
Pankretić	-0.117	0.131	-0.081	-0.389	-0.359
Vrkić	0.158	-0.156	-0.111	-0.158	-0.337
Vujić	0.337	-0.019	-0.165	-0.372	-0.133

Prva rotirana glavna komponenta odraz je grupiranja procjena oko predstavnika hrvatske "ljevice". Značajno zasićenje na ovoj komponenti imaju i procjene Milana Đukića, kojeg, kako se čini, u većoj mjeri podržavaju poklonici "lijevih" stranaka. Treba, dakako, imati na umu veću proporciju simpatizera "ljevice" među pripadnicima nacionalnih manjina. Uz niz očekivanih imena, koja okuplja izlučena komponenta, tu je također Miko Tripalo. Dvojna zasićenja sugeriraju, u njegovom slučaju, svojevrsnu podvojenost između komunističke prošlosti, koja mu je i donijela karizmu borca za nacionalna prava, te sadašnjeg odmaka prema političkom "centru". Slična pojava primjetna je i kod Savke Dabčević-Kučar, no u bitno manjoj mjeri, tako da je njeno mjesto u "umjerenoj" struji hrvatske politike posve neupitno.

Druga komponenta okuplja procjene pripadnika vladajuće stranke. Stavovi o Franji Greguriću projiciraju se na ovu dimenziju, ali to nije najveća projekcija na neku od komponenata, tako da se može zaključiti kako je riječ o političaru koji, prema stavu javnosti, tek djelomično pripada HDZ-u. Ocjene o njemu daju se u velikoj mjeri nezavisno od njegove stranačke pripadnosti.

Hrvatskoj "desnici" pripadaju, prema viđenju samih građana, stranke HSP-a i HDS-a, odnosno političari koji ih predstavljaju. To je nesumnjivo komponenta koja sintetizira "desno" orijentiranu hrvatsku oporbu.

Oporba "centra" opisana je četvrtom dimenzijom. Uz pripadnike stranaka HSLS-a i HNS-a, koje i faktički zauzimaju ovaj dio političkog prostora, tu se nalaze i Zdravko Tomac i Franjo Gregurić, koje javnost ne doživljava niti kao pripadnike "lijevog" ni "desnog" usmjerenja. Ovakvoj slici u javnosti vjerojatno su pridonijele i njihove istaknute pozicije u Vladi nacionalnog jedinstva, koja je od građana ocijenjena kao nadstranačka institucija.

Na petoj se komponenti, zbog prirode reskaliranja odgovora, nalaze okupljeni uglavnom posve nepoznati političari, Borko Jurin, Nikola Štedul i Darko Peček, prema kojima ne postoji određeni stav javnosti.

Izvjestan broj političara nema značajnih projekcija niti na jedan od izlučenih faktora, tako da je njihovo mjesto na hrvatskoj političkoj sceni u očima javnosti nedefinirano. Neke od njih karakterizira prilično izražena anonimnost (npr. Mršića, Matiju, Olujića i Vrkića), oko drugih u javnosti postoje nedoumice kamo spadaju. Tako je Cesar podvojen između "centra" i "desnice", jednako kao i Džeba, dok se Vujić, prema stavovima javnosti, koleba između "ljevice" i "centra", što i odgovara "umjereno lijevom" profilu socijaldemokratskih stranaka.

Ono što ponajprije donosi usporedba faktorskog prostora procjena ličnosti u svibanjskom, u odnosu na prvo srpanjsko istraživanje, svakako je predizborna polarizacija i stranačka homogenizacija koja ranije nije bila prisutna u toj mjeri. Tome je, bez sumnje, pridonio i različit način izbora političara koji su ovoga puta trebali pravilno popuniti prostor stranačkih izbornih lista, no čak je i pored toga evidentan nestanak nestranačkog faktora Vlade nacionalnog jedinstva. Jedna od posljedica odluke o raspisivanju izbora također je jasna diferencijacija "desne" i "umjerene" političke opcije. Uz to treba naglasiti i bitno veću homogenizaciju u redovima HDZ-a, koji se u srpnju opazio kao značajno monolitnije tijelo no u svibnju. Hrvatska je politička scena obilježena u srpanjskom istraživanju očekivanom predizbornom polarizacijom i snažnom diferencijacijom političkih subjekata. Proces i začet i početku predizborne kampanje nastavljeni su, usmjerujući se, gotovo pravocrtno, u pravcu sve veće unutarstranačke homogenizacije i međustranačke diferencijacije. Takve zaključke nameću istraživanja provedena u terminima između 18-22. i 24-28. srpnja, čiji su rezultati prikazani u slijedećoj tablici.

Tablica 7

Varimax rotacija: istraživanje 2 i 3

	Varimax struktura				
	I	II	III	IV	V
Budiša	0.690	-0.024	0.164	0.173	-0.058
Cesar	0.576	0.140	-0.051	0.007	0.137
Kramarić	0.556	-0.071	-0.258	0.028	0.002
Kučar	0.547	0.160	0.024	0.309	-0.042
Gotovac	0.546	0.054	-0.094	-0.060	0.274
Vujić	0.480	0.086	-0.120	0.394	0.053
Pankrećić	0.451	-0.051	-0.053	-0.176	0.329
Paraga	0.055	0.825	0.032	-0.094	0.045
Đapić	0.023	0.816	0.053	-0.054	0.145

	<i>Varimax struktura</i>				
	I	II	III	IV	V
Veselica	0.309	0.505	-0.381	0.089	0.068
Tuđman	-0.107	0.065	-0.824	-0.034	0.054
Mesić	0.005	0.069	-0.818	0.023	0.024
Gregurić	0.288	-0.217	-0.629	0.021	0.089
Horvat	-0.103	0.065	-0.010	0.608	0.172
Đukić	-0.123	0.011	0.031	0.603	0.103
Mažar	0.226	-0.123	-0.194	0.602	0.060
Degen	0.284	-0.086	0.121	0.579	0.065
Račan	0.294	-0.023	-0.056	0.520	-0.016
Peček	0.035	-0.027	0.017	0.073	0.608
Štedul	0.064	0.139	-0.040	-0.036	0.608
Jurin	0.023	0.008	-0.034	0.180	0.579
Gabelica	0.201	0.257	-0.081	0.098	0.508
Mršić	0.181	0.106	-0.281	0.196	0.421
Džeba	0.396	0.197	0.142	0.276	0.235
Herak	0.009	-0.161	0.064	0.362	0.378

Smanjivanje liste političara nije, kako se vidi, utjecalo na faktorsku strukturu koja je polučena istraživanjem. Izlučeni su faktori posve podudarni s dimenzijama koje je utvrdilo prethodno istraživanje. Potvrdilo se tako da hrvatski politički prostor, sazdan od stavova javnosti prema istaknutim političarima, sadržava pet temeljnih političkih entiteta. To su oporbene grupacije "ljevice", "desnice" i "centra", vladajuća stranka te nepoznati političari. Dakako, posljednji od faktora nije entitet u pravom smislu riječi, već prije svega posljedica korištene metode. Iako se suštinski ništa bitno nije promijenilo u načinu i temeljnim odrednicama kojima javnost vrednuje političare, što je prije svega pokazatelj globalne slike političkih zbivanja, neki od tekućih procesa ušli su u kasniju fazu vlastitog razvitka. Tako se nastavila homogenizacija vladajuće stranke, kojoj se napokon priključio i Franjo Gregurić, visokom projekcijom na treću glavnu komponentu. Ivan Cesar, čelnik HKDS-a, donekle je nerealno procijenjen kao pripadnik političkog "centra", ali je izvjesno da javnost neke njegove osobine doživljava kao odudarajuće od "desnog" usmjerenja. Među političare "centra" ubrojen je i Pankreć, koji je predizbornu kampanju dobro iskoristio da bi ga javnost upoznala. Iako HSS koju zastupa, naginje katolicizmu, i on je, kao i Cesar, procijenjen kao netko tko ne pripada "desnici". "Desna" oporba, koja je ponovno sastavljena od predstavnika HSP-a i HDS-a, predstavlja očito radikalnije "desno" usmjerenje. Antun Vujić u većoj mjeri pripadnik "centralne" političke grupacije nego "ljevice", ali je njegova podvojenost još uvijek evidentna.

Kako bi se na objektivan način utvrdilo podudaranje faktorskih solucija dobivenih u prvom, u odnosu na druga dva srpanjska istraživanja, izračunati su Tuckerovi koeficijenti faktorske kongruencije (Fulgosi, 1979) na rješenjima koja su obuhvatila samo političare procjenjivane u oba istraživanja.

Tablica 8

Kongruencije varimax komponenti procjena političara u istraživanju provedenom 10-17.7. i onih provedenih 18-22.7. i 24-28.7.

	18-22.7. i 24-28.7.				
10-17. 7.	"Centar"	"Desno"	HDZ	"Lijevo"	Nepoznati
"Centar"	-0.978	-0.095	0.188	-0.274	-0.331
"Desni" blok	-0.319	0.953	-0.098	0.073	0.379
HDZ	0.118	0.044	-0.983	0.047	0.121
"Lijevi" blok	0.428	-0.019	-0.092	0.987	0.315
Nepoznati	0.145	-0.153	0.166	-0.151	-0.923

S obzirom na visinu koeficijenata kongruencije u glavnoj dijagonali, izlučene se dimenzije u oba istraživanja mogu proglasiti identičnima. Izvan glavne dijagonale nema značajnih koeficijenata. Podudarnost solucija ukazuje na stabilnost i vremensku statičnost skrivenog odnosa različitih hrvatskih političkih grupacija kako ga vidi javnost. Uz to, utvrđena je podudarnost potvrda da su rezultati dobiveni na osnovi istraživanja pravi odraz stanja, a ne plod slučaja ili nesistematskih varijacija.

ZAVRŠNO RAZMATRANJE I ZAKLJUČCI

Postupkom komponentne analize, primijenjene na stavovima građana o različitim hrvatskim političkim strankama i osobama iz političkog života, utvrđene su temeljne odrednice hrvatskog političkog miljea, njegova dimenzionalnost i unutarne grupiranje političkih subjekata. Izlučene komponente kazuju nam, u prvom redu, koji je minimalni broj osnovnih, skrivenih dimenzija na osnovi kojih građani iskazuju vlastito mišljenje o nekoj od stranaka ili političara. Zasićenje različitih stranaka istom skrivenom dimenzijom ukazuje na njihovu političku bliskost i opravdava sužavanje prostora, kako bi se manjim brojem temeljnih entiteta opisao čitav, manifestno širok prostor političke scene. Pokazalo se da hrvatska javnost razlikuje stranke, pozicionirajući ih u trodimenzionalni prostor političkog usmjerenja. Osnovne dimenzije, na osnovi kojih se grade preferencije i naklonost spram stranaka, prepoznaju se kao "lijeva", "desna" i "središnja" politička struja. Iako se u politološkim i sociološkim teorijama razlikovanje "lijeve" i "desne" političke usmjerenosti obično poimlje kao jednodimenzionalni kontinuum, provedene su analize pokazale da su stavovi spram jedne od

političkih grupacija (npr. "ljevici") posve nezavisni (nekorelirani) od stavova prema drugoj grupaciji (npr. "desnici"), što prije svjedoči o njihovoj uzajamnoj ravnodušnosti nego o sučeljenosti. Razlike među političkim grupacijama, kako ih opaža javnost, kvalitativne su prirode, prije negoli kvantitativne, te ih je stoga i nemoguće prikazivati unutar istog vektora. Blok hrvatske "ljevice" sačinjavaju stranke SDP, SSH, SNS i, u izvjesnoj mjeri, SDH. "Središte" okuplja stranke HSLŠ, HNS te, u manjoj mjeri, SDH, koja usto naginje i "lijevom" usmjerenju, a "desnicu" predstavljaju HKDS, HDZ, HDS, HSS i HSP. Posve je izvjesno da prilikom izbora glasovi birača mogu mijenjati stranke uglavnom samo prema principima njihove političke bliskosti, što znači da se mogu premješati unutar jednog grozda, a tek u krajnje ograničenoj mjeri prelaziti u neki drugi. Preraspodjela birača odvija se stoga unutar istog bloka, kao što će se i uspješne koalicije stvarati samo unutar blokova bliske političke orijentacije. Prostor definiran stavovima prema istaknutim ličnostima hrvatskog političkog života sukladan je, po svojim temeljnim odrednicama, prostoru stavova o strankama. Grupiranje stranaka i političara pokazuje visoku korespondenciju, svjedočeći o izraženoj međusobnoj identifikaciji stranaka i njihovih pripadnika. Skrivena dimenzije, prema kojima se ocjenjuju političari, ipak su nešto brojnije od onih važnih pri stvaranju stavova o strankama. Pripadnost vladajućoj stranci pokazuje se prilikom procjenjivanja političara kao zaseban entitet koji, neovisno o drugim čimbenicima, uvjetuje nečiji stav prema procjenjivanoj osobi. Svaki se političar u javnosti prepoznaje i o njemu se stvara stav na temelju vlastite pripadnosti HDZ-u, "desnoj" opoziciji, "lijevoj" opoziciji ili opoziciji "centra". Neke od političara javnost ne percipira kao dominantno prisutne ma u kojoj od ovih grupa, te je stoga njihova politička pozicija nejasna ili hibridna. Tako se npr. Antun Vujić istovremeno doživljava kao pripadnik "ljevice" i "centra", dok se Franjo Gregurić dugo opazio kao pripadnik političkog "središta", da bi tek kasnije bio prepoznat kao član HDZ-a.

Pored toga što se u mnijenju javnosti kao dublje odrednice naklonosti prema pojedinim političkim subjektima ogledaju "lijeva", "desna" i "središnja" politička usmjerenja, različite vremenske točke mjerenja omogućuju i dodatno praćenje zbližavanja i udaljavanja pojedinih stranaka, odnosno opće dinamike političkog prostora. U vremenu prije raspisivanja izbora oprečnost vladajuće stranke i opozicije nije bila toliko izražena, a jedinstvo zemlje ogledalo se, pri faktorizaciji stavova o političarima, u dimenziji vlade i vrha vlasti koji je ocjenjivan kao nadstranačka institucija. U samom početku predizborne kampanje pripadnici vlade kao što su Tomac i Gregurić, iako predstavnici ideološki oprečnih stranaka, opažani su kao dio iste kategorije, onog "umjerenog" dijela političke scene. Tek je kasnije, daljnjom predizbornom polarizacijom, došlo do snažne homogenizacije stranaka, u prvom redu HDZ-a.

LITERATURA

Cattell, R. B. (1966), The meaning and strategic use of factor analysis, U: R. B. Cattell (ed.): *Handbook of multivariate experimental psychology*, Chicago: Rand MacNelly.

Erikson, R. S. & Luttbeg, N. R. (1973). *American public opinion: Its origins, content, and impact*, New York: John Wiley & Sons.

Fulgosi, A. (1979), *Faktorska analiza*, Zagreb: Školska knjiga.

Lamza, V., Milas, G., Rihtar, S. i Rimac, I. (1992a), *Javno mnijenje Hrvatske/svibanj 92, Stavovi o mirovnoj akciji UN, stavovi o hrvatskoj vlasti, strankama i političkim djelatnicima, stavovi o budućnosti*, Zagreb: Institut za primijenjena društvena istraživanja.

Lamza, V., Milas, G., Rihtar, S. i Rimac, I. (1992b), *Javno mnijenje Hrvatske, Izbori 1992., Izvještaj br. 1*, Zagreb: Institut za primijenjena društvena istraživanja.

Lamza, V., Milas, G., Rihtar, S. i Rimac, I. (1992c), *Javno mnijenje Hrvatske, Izbori 1992., Izvještaj br. 2*, Zagreb: Institut za primijenjena društvena istraživanja.

Lamza, V., Milas, G., Rihtar, S. i Rimac, I. (1992d), *Javno mnijenje Hrvatske, Izbori 1992., Izvještaj br. 3*, Zagreb: Institut za primijenjena društvena istraživanja.

Rusk, J. G. & Weisberg, H. F. (1972), Perceptions of presidential candidates: Implications for electoral change, *Midwest Journal of Political Science*, 16.

PUBLIC OPINION ON CROATIAN POLITICIANS AND POLITICAL PARTIES AS INDICATORS OF DIMENSIONALITY AND THE NATURE OF THE CROATIAN POLITICAL SCENE

Goran Milas

Institute for Applied Social Research
University of Zagreb, Zagreb

The principal component analysis procedure is used in the paper in order to gather more knowledge, based on citizens' attitudes concerning Croatian political subjects, about the fundamental determinants upon which lies the perception of the Croatian political scene. A number of research projects in the pre-election period have shown that the body of Croatian political subjects is recognized in the public by means of categories of the "left", "right" and "central" political blocs. All the manifest diversity of party-life can be reduced to the following three factors. In assessment of figures from the political scene the public attaches to them corresponding attributes ("left", "right" and "centre"), but the ruling party is perceived as a separate entity and not as a member of the "right-wing" orientation, as is the case in assessment of parties. The pre-election dynamics of the Croatian political scene has been identified by the conducted research as a greater interior homogenization of parties, in the first place of the HDZ.